

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és
Gazdaságtan Doktori Iskola

Párizs8 Egyetem Társadalomtudományi Doktori Iskola

Nagyvárostérségi kapcsolatrendszerek

Fővárostérségi összehasonlító elemzések Budapest, Székesfehérvár és Tatabánya,
valamint Párizs és Sens városok példáján című

doktori értekezés tézisei

Baráth Gabriella

Témavezetők:

Prof. Dr. Szirmai Viktória

Prof. Dr. Françoise Plet

Pécs - Párizs, 2008.

1. A DOLGOZAT PROBLÉMAKÖRE

A dolgozat a nagyvárostérségi¹ kapcsolatrendszerek átalakulásával, a térségi területi egyenlőtlenségi rendszerek újjászerveződését jellemző társadalmi és gazdasági viszonyrendszerek problémakörével foglalkozik.

A világméretű gazdasági, társadalmi és politikai integráció, a globális urbanizáció folyamatai, a globális városhálózatok és azok alrendszerének átszerveződése következtében egyre inkább a nagyvárosok, nagyvárosi terek válnak meghatározóvá. Háttérbe szorítva a korábbi, alapvetően nemzetállami határok által meghatározott térszerveződéseket. Mindez a városok szerepének erőteljes növekedésében is megnyilvánul (*Barta 1998, Cséfalvay 1999, Enyedi 2001, 2003, 2006, Knox 2002, Tsukamoto-Vogel 2004*).

A nagyvárosok, nagyvárosi terek térszerkezet alakító hatásai a városok és térségeik kapcsolatrendszerében is érvényesülnek. A korábban alapvetően hierarchikus, egyközpontú várostérségi centrum-periféria² egyenlőtlenségi modell átalakul (*Ascher 1995, Baron et al 2005, Barta-Beluszky 1999, Enyedi 2003, Merlin 2003, Mirloup 2002, Szirmai 2007a*).

Az új szerkezetű, urbanizált régiók (*Enyedi 2001, 2003*) társadalmi, gazdasági és környezeti hatásai a korábbi területi egyenlőtlenségeket átstrukturálják (*Beckouche et al 1997, Marcuse 1989, Szirmai 2004, 2007*). Az egy központú, hierarchikus viszonyok mellett (és részben helyett) a horizontális együttműködések, a funkcionális munkamegosztás és a hálózatok szerveződése is térszervező erőkké válnak (*Fujita-Thisse 1997, Gilli 2005, Mirloup 2002*).

A metropolisz térségek belső kapcsolatrendszerének átalakulása (*Berger 2004, Béhar-Estèbe 1998, Burdach-Dövényi-Kovács 2004*), a történetileg meghatározott hierarchikus települési kapcsolatok oldódása, az örökölt és új függések és autonómiák, a funkcionális munkamegosztásból eredő kooperációk és térségi integrációk, az újraszerveződő, átstrukturálódó egyenlőtlenségek a metropolisz tereket sok szállal átszótt térségekké formálják. Létrejönnek a várostérségek dinamikus területei és települései, valamint a leszakadó, a dinamikus térségekhez csatlakozni nem tudó települések is.

A kapcsolatrendszerek átalakulása konkrét társadalmi és gazdasági hatásokban³ jelenik meg,

---

¹ Várostérségeken a funkcionális társadalmi és gazdasági kapcsolatokkal jellemezhető térségeket értjük. A népességszámukat, funkcióikat tekintve meghatározó, európai és globális városhálózatokhoz kapcsolódó várostérségek jelölésére a nagyvárostérség, városregió, metropolisz tér kifejezéseket használjuk.

² A centrum-periféria modell definícióját *Szirmai (2007b, 741)* alapján társadalomföldrajzi és szociológiai értelemben használjuk. Társadalomföldrajzi értelemben a centrum egy meghatározott földrajzi egység térbeli központját, a periféria pedig az adott földrajzi egység külső területeit jelenti. A központ és a külső területek között történetileg változó gazdasági, infrastrukturális, funkcionális, és társadalmi különbségek, illetve egyenlőtlenségek lehetnek. Szociológiai értelemben a centrum és a periféria a földrajzi térben elhelyezkedő népesség társadalmi státusát fejezi ki. A „hagyományos” centrum-periféria modellben a lakosság társadalmi hierarchiában elfoglalt helyzete a centrumban a legmagasabb.

³ Ilyen hatás lehet a külföldi működőtőke letelepedése, a gazdasági szerkezet változása, a foglalkozási szerkezet változása, a munkaerővándorlási folyamatok alakulása, valamint a társadalmi szerkezet változása is.

amely hatások eltérő befogadó képességű térbeli *társadalmakban és gazdaságokban, valamint településeken érvényesülnek.*

A konkrét társadalmi és gazdasági fejlettségbeli adottságok, a városhierarchiában elfoglalt helyzet, a közigazgatási, társadalmi, gazdasági és intézményi funkciók, a történetileg kialakult szerepek egyaránt meghatározzák egy település befogadó képességét, integrációs és adaptációs készségét. Számos szempontból befolyásolják a városfejlődés folyamatait, az egyes elemek autonóm, illetve függő jellegzetességeit is. A lokális térbeli társadalmi és gazdasági viszonyok meghatározzák azt is, hogy mely hatások érvényesülhetnek, és milyen mértékben. A hatások és a befogadó képesség viszonya az esetleges társadalmi és gazdasági következményeket is befolyásolja.

A nagyvárostérségi kapcsolatrendszerek átalakulását és a térségi területi egyenlőtlenségi rendszerek újjászerveződését tehát bonyolult kölcsönhatások szabják meg. Ezek vizsgálata azért fontos, mert rámutat a stratégiaalkotás szükségességére, a térségi gondolkodás és a kooperáció fontosságára.

2. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

A nagyvárostérségi kapcsolatrendszerek átalakulását, a térségi területi egyenlőtlenségi rendszerek újjászerveződését és a meghatározó hatásokat a magyar főváros, Budapest és egy nyugat-európai főváros, Párizs példáján vizsgáljuk. Budapest esetében a Székesfehérvárral és Tatabányával, Párizs esetében pedig Sens városával kialakult kapcsolatrendszereket elemezzük. Vizsgálatunk lehetőséget ad egy nyugat- és egy kelet-közép-európai főváros, egy globális és egy globalizálódó nagyvárostérség összevetésére, valamint a fővárosok környékén található, meghatározott kritériumok alapján kiválasztott városok kapcsolatrendszereinek tudományos feltárására. Egyben lehetővé teszi a hasonló helyzetű nagyvárostérségekre érvényes tendenciák megismerését.

A budapesti és párizsi metropolisz térségek belső kapcsolatrendszerét feltáró kutatás témája több tényező alapján is időszerű.

A globalizáció, a globális urbanizáció nagyvárosi és nagyváros térségi fejlődést meghatározó folyamatai a vizsgált metropolisz térségekben erőteljesen érvényesülnek. Ennek következtében a nagyvárosok kapcsolatrendszerei, közvetítő funkciói, hatásai átalakulnak. A vizsgált fővárosok társadalmi és gazdasági hatásai a környező térségek fejlődését befolyásolják.

A Budapest környéki városok, Székesfehérvár és Tatabánya globális folyamatok által meghatározott fejlődését több kutatás is igazolta (*Makó-Ellingstad 1999, Szirmai et al 2002a, Szirmai et al 2003b*). A főváros vélhetőleg számos olyan globális hatást közvetít a két város felé, amelyek sajátos új rendszermechanizmusok keretében érvényesülnek. A főváros és a két város kapcsolatrendszerében szerveződő meghatározó és/vagy befolyásoló konkrét hatások feltáratlanok.

Ez is a témaválasztást indokolja.

A globális várostérség, Párizs és Sens kapcsolatrendszere, a francia főváros által meghatározott városfejlődés tényezőinek vizsgálata egyrészt az összehasonlító kutatás lehetőségét, valamint a globális térség-szerveződés eltérő történeti szakaszában lévő városrendszerek elemzésének feltételét adja. Másrészt lehetővé teszi a hasonlóságok és különbségek meghatározását, a nyugat-európai tapasztalatok adaptálhatóságának feltárását. Ezek szintén új eredményeket hordozhatnak.

A fővárosokkal kialakított kapcsolatrendszereket sajátos történeti adottságok, a hagyományos és modern városi funkciók sokszor egyidejű jelenléte, illetve az átalakulások folyamatai befolyásolják. A tradicionális és modern funkciókat és sajtoságokat is képviselő Székesfehérvár és Sens, illetve a korábbi un. új szocialista – ma már egyre inkább modern ipari – város, Tatabánya társadalmi és gazdasági folyamatainak összehasonlítása a hagyományos és a modern szerveződések összekapcsolódásáról ígér további új eredményeket.

A témaválasztást az MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport kutatási bázisa alapozza meg, amely lehetővé tette a kutatási terepek területi, társadalmi és gazdasági folyamatainak széleskörű, empirikus kutatási eredményekkel is megalapozott feltárását.

A témaválasztásban fontos szerepet játszott a PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, valamint a Párizs8 Egyetem Társadalomtudományi Doktori Iskola kutatási profilja, a komplex társadalomtudományi elemzési szempontrendszerek, a területi folyamatok, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek, valamint a városkutatások kiemelt jelentősége.

3. A KUTATÁS FŐ CÉLJAI

A kutatás alapvető célja két különböző társadalmi és gazdasági környezetben lévő nagyváros központ (Budapest, Párizs) és környéke közötti – a központ által közvetített hatások által meghatározott – kapcsolatrendszerek vizsgálata. A kutatás keretében a metropoliszok és a három, meghatározott szempontok szerint kiválasztott város (Székesfehérvár, Tatabánya, Sens) társadalmi és gazdasági kapcsolatrendszerét, a főváros centrumok vizsgált városok fejlődésére gyakorolt hatásait elemezzük. Tesszük ezt a nyugat- és kelet-közép-európai városfejlődési modellek hasonlóságainak és különbségeinek elemzése segítségével.

A kutatás fő céljai:

1. *A kutatás egyik fő célja a főváros centrumok és a kiválasztott környékbeli városok gazdasági, és társadalmi kapcsolatrendszerének és a kapcsolatok tartalmi elemeinek feltárása.*

A gazdasági kapcsolatok vizsgálata keretében kiderülnek a vizsgált városok gazdasági szereplőinek telephelyválasztási szempontjai, különös tekintettel a globális gazdaság letelepülésére. Kiderülnek továbbá a vállalati központok, alközpontok területi elhelyezkedésének jellegzetességei, amelyek a különböző szintű vállalati funkciók létét és az ehhez szükséges helyi, városi adottságok

színvonalát is jelzik. Feltárássra kerülnek a vállalatok közötti beszállítói kapcsolatok, valamint a gazdasági szereplők fogyasztásának, a különböző szolgáltatások igénybevételének területi szerkezete alapján meghatározott kapcsolatok és a munkaerő migráció jellemzői. A társadalmi kapcsolatok elemzése a feltárandó gazdasági kapcsolatokkal szoros összefüggésben a lakosság területi átrendeződésére és a költözési folyamatok vizsgálatára terjed ki.

2. *A kutatás másik fő célja a főváros centrumok és a kiválasztott városok kapcsolatrendszeréből eredő hatások vizsgálata.*

A gazdasági hatások vizsgálata keretében kiderülnek a fővárosi gazdaság hatásaira átalakuló városi gazdaságok szerkezeti sajátosságai: az egyes gazdasági ágazatok (ipari és terciér szektor) szerepei, a globális és a helyi gazdaság viszonya, és annak változásai, valamint a városi gazdaságok fejlődésének autonóm és nagyváros centrumtól függő elemei.

A társadalmi hatások elemzése az érintett térségben (vagy a környékbeli városokban) élő népesség lakóhelye és munkahelye közötti viszony változásait, a munkaerő elvándorlását, a foglalkozási szerkezet változását, valamint a városok és lakóik viszonyát tárja fel. A társadalmi hatások elemzése keretében is fény derül a függések és autonómiák problematikájára.

3. *A kutatás harmadik fő célja az új térszerveződések társadalmi, gazdasági és városfejlesztési következményeinek vizsgálata.*

Az adott kutatási cél keretében kiderül, hogy várostérségi hálózatok átalakulása, a modernizáció, a társadalmi és gazdasági integráció, a különböző új városfejlesztési igények hogyan alakítják át a várostérségek belső területi társadalmi egyenlőtlenségeit, területi kiegyenlítődést, vagy új egyenlőtlenségeket generálnak.

A társadalmi és gazdasági következményeken az új térszerveződések által eredményezett folyamatokat értjük. Ennek keretében egyrészt a társadalmi, gazdasági együttműködések létrejöttét, a térbeli társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését, a társadalmi konfliktusok éleződését, valamint a városfejlesztési igények megjelenését vizsgáljuk. A következmények rendszere mutatja a leglényegesebb különbségeket a vizsgálatba bevont városok területi, társadalmi és gazdasági folyamataiban.

4. *Az utolsó vizsgált problémakör a fővárosok és a kiválasztott városok kapcsolatrendszerét meghatározó különböző típusú okok feltárása, a történeti meghatározottságok, a globális gazdasági és társadalmi folyamatok azonosító vizsgálata, a nyugat- és a kelet-közép-európai helyzetből is adódó különbségek és hasonlóságok tisztázása.*

4. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

1. *A főváros centrumok és a kiválasztott városok viszonyában az egyes vizsgált tényezők országoként és várostípusonként (hagyományos város, újjváros) eltérő mértékben*

érvényesülnek.

2. A nagyvárostérségi fejlődés új területi struktúrák kialakulásához vezet, amelyben a korábbi, alapvetően hierarchikus centrum-periféria kapcsolatot horizontális együttműködésekre, funkcionális munkamegosztásra épülő települési kapcsolatok egészítik ki. *Ezek az új területi folyamatok feltevésünk szerint az általunk vizsgált fővárosok és főváros környéki városok viszonyában is megjelennek.*
3. Az új térkapcsolatok tehát a vizsgált várostérségen belüli új egyenlőtlenség rendszert hoznak létre és a centrum-periféria viszonyokat is átalakítják. Ennek következtében a nagyvárostérségen belül új várostérségi alközpontok jönnek létre. Ezek legfontosabb jellemzője, hogy sok szállal kapcsolódnak a városcentrumhoz, továbbá képesek bizonyos funkciók átvételére, saját térszervező szerepük növelésére és ezzel térségük dinamizálására. *Feltételezésünk szerint a vizsgálatba bevont városok is ilyen nagyváros térségen belüli alcentrumoknak tekinthetők.*
4. A többirányú, együttműködésre alapozott kapcsolatrendszerek megjelenése, a települések közötti funkcionális munkamegosztás és az ezek következtében is alakuló területi specializáció és térségi integráció feltételezésünk szerint a korábbi, döntően hierarchikus települési kapcsolatok által meghatározott *területi egyenlőtlenségeket átstrukturálja.*
5. A disszertáció problémaköre az egyes elemeiben függő, más elemeiben autonóm nagyvárostérségi viszonyrendszer feltárásához kapcsolódik. Feltételezésünk szerint *a főváros centrum és a környező (kiválasztott) városok gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszerei különböző mértékben befolyásolják a városok fejlődésének autonóm és függő elemeit.*
6. A nagyvárostérségi fejlődés következtében kialakuló új térkapcsolatok funkcionális és nem igazgatási alapon szerveződnek. Emiatt feltételezzük, hogy *a fővárostérségi kapcsolatrendszerek és azok hatásai túlmutatnak a közigazgatásilag lehatárolt fővárosi agglomerációs övezeteken.*
7. Felételezzük továbbá, hogy *a fővárosok térszerkezet alakító és városfejlődést meghatározó hatásai nem elsősorban a kiválasztott városok népességszám szerinti nagyságától függnek.*

5. A KUTATÁS MINTATERÜLETEI

A kutatási terepek kiválasztásánál két fő szempont csoportot vettünk figyelembe. Egyrészt számszerűsíthető mutatókat használtunk fel. Másrészt a lehetséges mintavárosok kijelölésénél a városok funkcióihoz kapcsolódó, nem számszerűsíthető tényezőket is figyelembe vettünk.

A kiválasztás szempontjai a következők voltak:

- Kutatásunk egyik kiinduló hipotézise volt, hogy a fővárostérségi kapcsolatrendszerek és azok hatásai túlmutatnak a közigazgatásilag lehatárolt fővárosi agglomerációs övezeteken⁴. E hipotézisünk vizsgálata érdekében, a mintavárosok kiválasztásánál lényeges szempont volt, hogy azok a budapesti és párizsi *agglomeráción kívül helyezkedjenek el*.
- A szakirodalomban feltártak arra is rámutattak, hogy a várostérségi kapcsolatrendszerek és azok hatásainak vizsgálata széleskörű tényezőcsoport⁵ alapján lehetséges. Mindegyik tényező esetében közös meghatározó elem és feltétel a fővárosok adott városokból való elérési ideje (*Aguilera-Mignot 2003, Belliot 2006, Potentials for... 2005, Giban 2003, Gilli 2002b, Hardi 2002, Mirloup 2002, Mokos 2004*). Ezért a mintavárosok kiválasztásánál lényeges szempont volt, hogy a fővárosoktól *azonos időtartam alatt elérhető* városok kerüljenek a mintába. Az elérési idő 60 percben történő meghatározása szintén szakirodalmak alapján történt (*Grandvaux 1991, Potentials for...2005*)⁶.
- A kutatási mintaterületek szűkítésének további szempontja volt az ún. „csapágyváros” (magyar), illetve „előőr” (francia) városoknak a *városok funkcionális várostérségi szerepeinek* korábbi vizsgálataiban (*Gilli 2003c, Közép...2006*) feltárt jelentősége. Ez alapján a francia fővárostérség városainak számát jelentős mértékben szűkítettük⁷.
- A kutatási terepek kiválasztásának további számszerűsíthető szempontja volt *a fővárosok felé irányuló munkaerő migráció*. A szakirodalmak rámutattak, hogy a munkaerő vonzó képesség a várostérségi kapcsolatrendszerek vizsgálatának egyik legmeghatározóbb eleme⁸. A kapcsolódó

---

⁴ A fővárosi agglomerációkhoz kapcsolódó részletes elemzésünket lásd a harmadik fejezetben.

⁵ 1. Népeségyszám változás, költözési folyamatok, szuburbanizáció; 2. Lakás, lakóköri-mények változása; 3. Települések alap-infrastruktúrájának fejlődése; 4. Lakosság infrastrukturális ellátottsági viszonyának fejlődése; 5. Közlekedési kapcsolatok; 6. Munkaerő migráció; 7. Ingázás (lakóhely-iskola); 8. Gazdasági szervezetek kapcsolatai általában; 9. Telephelyválasztás; 10. Beszállítói kapcsolatok; 11. Vállalati központok-alközpontok kapcsolatai; 12. Gazdasági szereplők fogyasztása, szolgáltatások igénybevétele; 13. Különböző funkciók kitelepülése, lakossági fogyasztás; 14. Társadalmi szerkezet változása; 15. Kutatóintézetek kapcsolatai.

⁶ A fenti tényezők alapján a budapesti fővárosi térségben öt (Tatabánya, Székesfehérvár, Gyöngyös, Kecskemét és Dunaújváros), a francia fővárosi térségben ennél jóval magasabb számú kedvező földrajzi fekvésű (autópályák, közút- és vasúthálózat), a fővárosból 60 perc alatt elérhető város vizsgálata lett volna indokolt (*Gilli 2003c, Grandvaux 1991*).

⁷ Chartre, Dreux, Evreux, Vernon, Compiègne, Château-Thierry, Sens és Montargis.

⁸ A fővárosok felé irányuló munkaerő migráció vizsgálata mindkét ország esetében a népszámlálási adatok alapján történt. Magyarország esetében (2001) az összes foglalkoztatotton belül a más megyébe eljárók adott városokra vonatkozó arányait elemeztük, amely a megyei jogú városokra vonatkozó népszámlálási eredményekkel kiegészítve lehetővé tette a főváros felé irányuló munkaerő vándorlás értékelését. Franciaország esetében (1999) az összes foglalkoztatotton belül a más régiókba járók arányának vizsgálata biztosította az összehasonlítást.

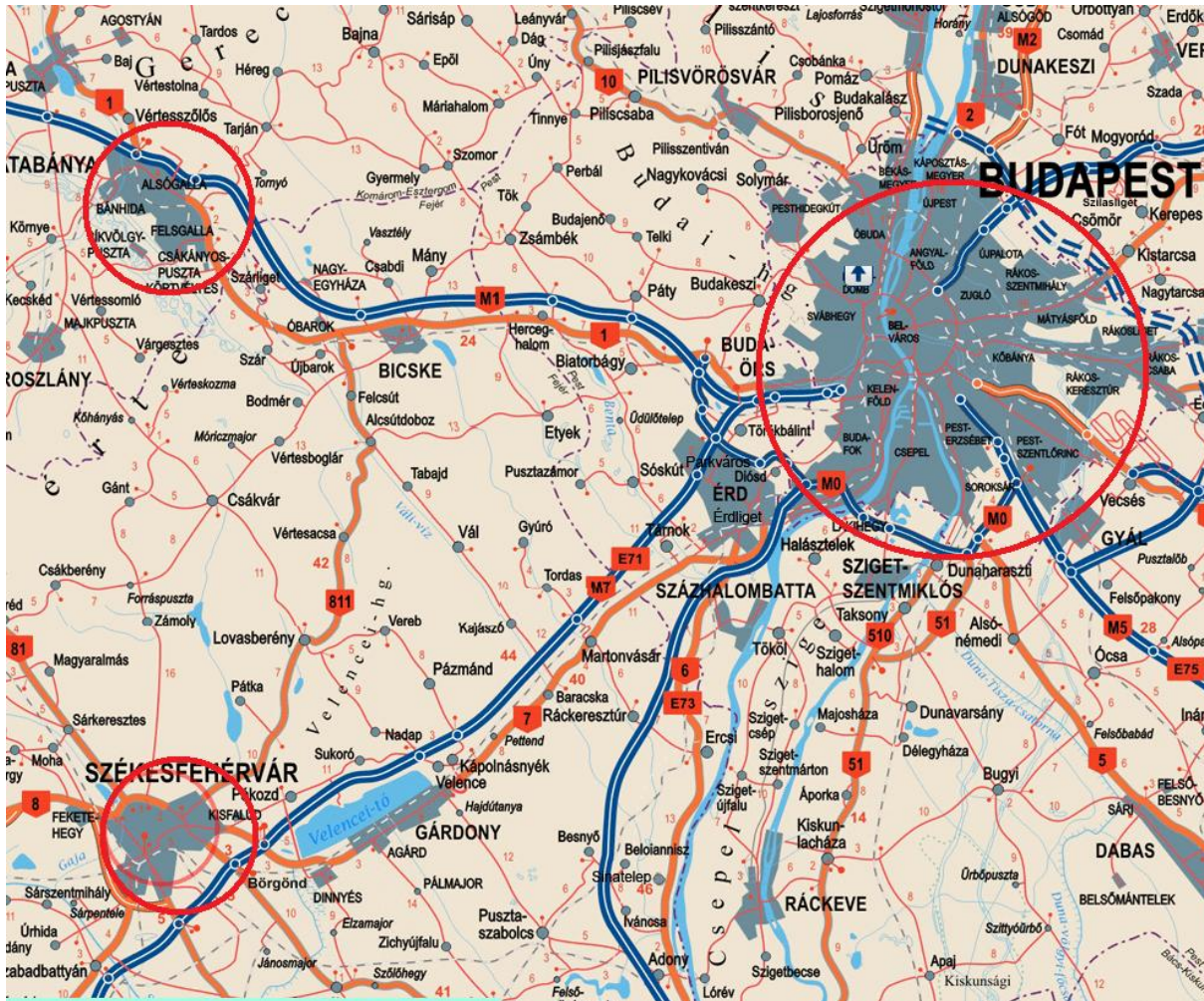
értékek Magyarország esetében három (Székesfehérvár, Tatabánya és Gyöngyös esetében 7-10% a helyben lakó foglalkoztatottakon belül a főváros felé irányuló munkaerő vándorlás mértéke), Franciaország esetében öt (Chartres, Évreux, Compiègne, Montargis és Sens: 7-10%) város vizsgálatát indokolták volna.

- A potenciális magyar mintavárosok további szűkítéséhez a szerepköreikből adódó különbségeket alkalmaztuk. Az *eltérő típusú* városok, vagyis a hagyományos és az un. újvárosok feltételezésünk szerint különböző mértékben befogadói a fővárosok hatásainak. A budapesti várostérségben a két eltérő várostípust legjobban jellemző, eltérő történeti, urbanisztikai múlttal rendelkező, de a rendszerváltozást követően hasonló városfejlődési stratégiát követő (Keune 2001) két város: Székesfehérvár és Tatabánya.
- Franciaország esetében a kutatás keretei egy város bevonását tették lehetővé, amelynek kiválasztásában az a feltételezésünk játszott szerepet, hogy a fővárosok térszerkezet alakító és városfejlődést meghatározó hatásai nem elsősorban a kiválasztott városok és térségük nagyságától (népességszámától) függenek (ezt jól mutatják a hivatkozott „csapágyváros” és „előőrs” városokra vonatkozó kutatási eredmények is). Feltételezésünk igazolására a fennmaradó potenciális francia mintaterületek közül (a magyarországi mintavárosoktól jelentősen eltérő népességszáma miatt) Sens városát tartottuk legmegfelelőbbnek.

A kiválasztási kritériumoknak (hasonló földrajzi helyzet, elérhetőség és funkcionális várostérségi szerepek, a főváros felé irányuló munkaerő migráció azonos mértéke, várostípus, eltérő népességszám) Magyarországon Székesfehérvár és Tatabánya, Franciaországban pedig Sens felel meg maradéktalanul (1. és 2. ábra).

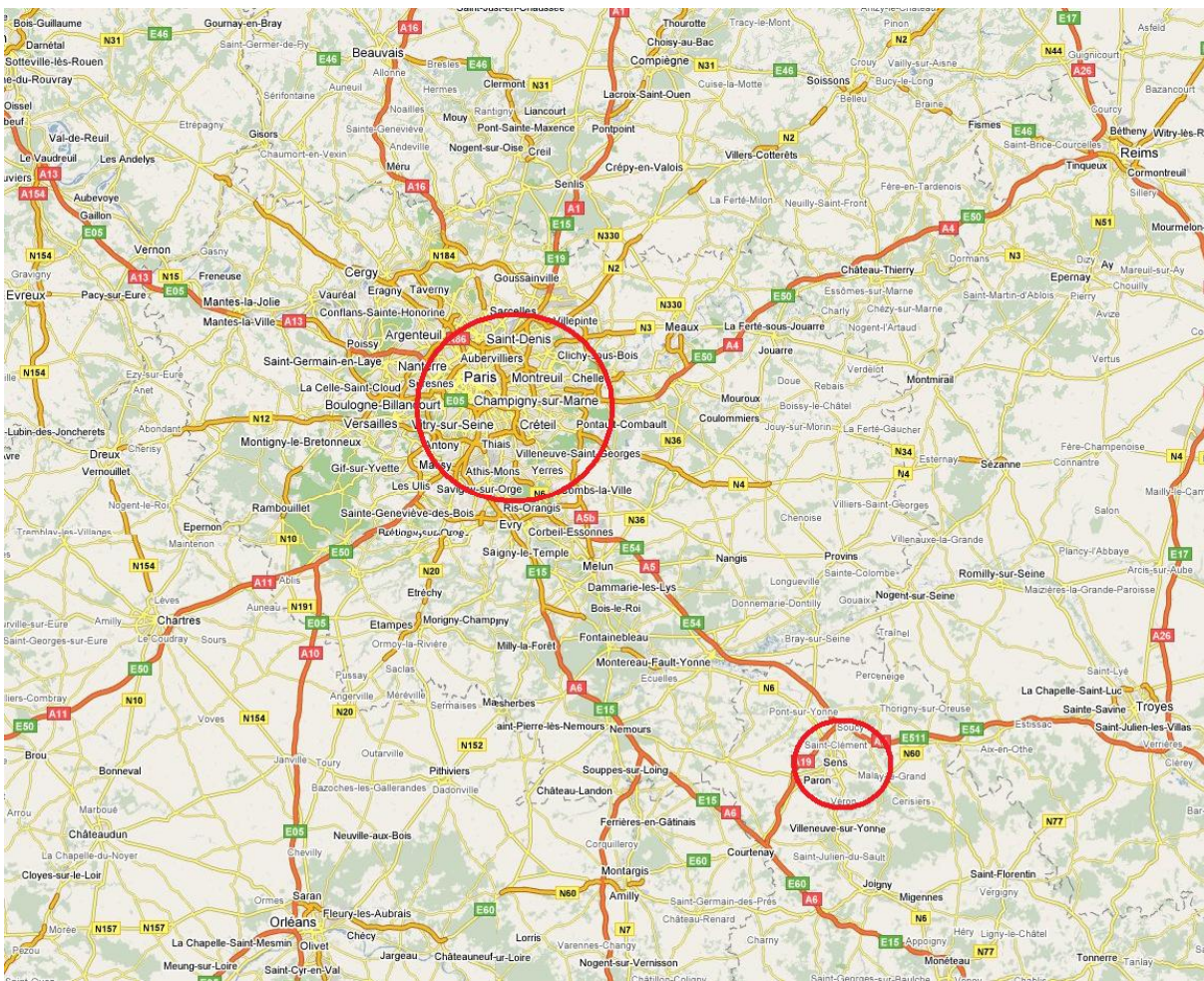

1. Ábra: A kutatás magyarországi mintaterületeinek földrajzi elhelyezkedése

Forrás: <http://maps.google.com>

2. Ábra: A kutatás franciaországi mintaterületeinek földrajzi elhelyezkedése

Forrás: <http://maps.google.com>

6. A VIZSGÁLAT MÓDSZEREI ÉS A DOLGOZAT SZERKEZETE

A kutatás során a társadalomtudományi kutatások széles eszköztárát, így társadalomföldrajzi, szociológiai, regionális tudományi, illetve területi statisztikai módszereket alkalmaztunk.

Az első ezek közül a vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalmak, tervezési, fejlesztési dokumentumok összegyűjtése, feldolgozása és elemzése volt. A hivatkozott nemzetközi szakirodalmak felkutatásában nagy szerepe volt a franciaországi kutatómunkának⁹. Végül fontos szerepe volt az internetes adatforrásoknak.

Az empirikus vizsgálatok módszerei az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- Statisztikai adatelemzés, amely elsősorban a statisztikai hivatalok (Központi Statisztikai Hivatal, Institut National de la Statistique et des Études Économiques) vonatkozó népszámlálási és éves adataira épül. Ezeket saját adatgyűjtésekkel és egyéb adatbázisok elemzésével egészítettük ki (KSH Cégekdtár 2004, Atlas des Franciliens [2000-2003], Hoppenstedt Bonnier cégbázis 2004, Yonne megyei Gazdasági Kamara adatai)¹⁰.
- Saját empirikus kutatásaink a globális gazdaság városfejlesztő hatásaira, valamint a beszállítói kapcsolatokra, a gazdasági szereplők fogyasztására és a munkaerő összetételére vonatkozóan.
- Saját empirikus kutatásainkat az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Közép-dunántúli Kutatócsoportja által végzett kutatásokhoz tematikusan - a PhD kutatás érdekében - kapcsolt kérdések vizsgálatával egészítettük ki, amelyek több empirikus fejezet (telephelyválasztás, gazdasági szereplők egyéb kapcsolatai, munkaerő migráció, társadalmi egyenlőtlenségek alakulása, lakosság fogyasztása) számára kiegészítő információt jelentettek.
- A Kutatócsoport kutatásai egyes részeredményeinek témánk szempontjai szerint történő újraelemzése is lényeges adatforrást jelentett, amelyek Székesfehérvár és Tatabánya helyi, térségi, valamint regionális szerepeit, a telephelyválasztás szempontjait, a gazdasági szereplők egyéb kapcsolatait, a munkaerő migráció részkérdéseit, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek alakulását tárták fel.

Összesen a disszertáció empirikus vizsgálata 8 db, 2000. és 2008. között megvalósult kutatási projekt eredményére épül. Az ezek keretében készített önálló interjúk száma 70 (az interjúk 30%-a a

---

⁹ A franciaországi kutatómunkára 2004-2007 években az MTA-CNRS közötti bilaterális együttműködési program *Nagyvárosi egyenlőtlenségek és társadalmi konfliktusok / Inégalités et conflits sociaux dans les régions urbaines* című, és az *Életmód-, életforma- és térhasználat típusok napjaink várostérségeiben / Cadres de vie, modes de vie et comportements spatiaux dans les régions urbaines contemporaines* című kutatási projektekhez kapcsolódóan [MTA RKK NYUTI KDKCS-UMR 7533 LADYSS, Université de Paris8; témavezetők: Prof. Dr. Szirmai Viktória, Prof. Dr. Françoise Plet]), valamint a Budapesti Francia Intézet által koordinált, és a Francia Kormány által támogatott kutatói ösztöndíj keretében nyílt lehetőség.

¹⁰ A magyar és francia kutatási terepek folyamatainak feltárása során minden esetben az összehasonlítást lehetővé tevő legfrissebb statisztikai adatok elemzésére törekedtünk. Ezeket döntően az 1999-es franciaországi és a 2001-es magyarországi népszámlálási adatok jelentik.

francia kutatási terephez kapcsolódik). A disszertáció ezen felül két kérdőíves vizsgálat eredményét hasznosítja.

A dolgozat szerkezete

A dolgozat 4 fő tartalmi részre tagolható. Az első részben, a globalizáció városfejlődésre, nagyvárosi fejlődésre gyakorolt hatásait mutatjuk be, amelyben a tudományos előzmények kritikai elemzése mellett kiderülnek a globális városhálózatok, valamint a nagyvárosi fejlődés kelet-közép-európai összefüggései. Az elméleti megalapozás keretében kerül sor a várostérségi kapcsolatrendszerek és hatások azonosítására is. A dolgozat második tartalmilag elkülönülő részében a kiválasztott kutatási terepek fővárosi térségeken belüli helyzetét tárjuk fel, szintén szakirodalmi elemzésre támaszkodva. Ezt követi a legfontosabb empirikus vizsgálataink bemutatása, végül megfogalmazzuk a kutatás során feltárt új folyamatokat és a lehetséges további kutatási irányokat.

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A dolgozat céljának megfelelően empirikus kutatásaink két különböző társadalmi és gazdasági környezetben lévő nagyváros központ (Budapest, Párizs) és környéke közötti – a központ által közvetített hatások által meghatározott – kapcsolatrendszereket vizsgálták. Kutatásunk legfontosabb, a felvetett hipotézisekre választ adó eredményei a következők szerint foglalhatók össze:

1. Eredményeink a vizsgált gazdasági és társadalmi tényezők esetében több tekintetben igazolták a magyarországi és franciaországi folyamatok különbözőségét.

A gazdasági tényezők esetében az *első lényeges különbség a Székesfehérváron, Tatabányán és Sens-ban letelepült külföldi érdekeltségű vállalatok helyi gazdasági integrációjában van.* Kutatásunk szerint Székesfehérvár és Tatabánya esetében nagyobb mértékű a városi gazdasághoz való kötődés, amely a vállalatok termelő üzemeken kívüli központjainak (pl.: pénzügyi központ) Székesfehérváron és Tatabányán történő letelepítésében és a vállalatok fogyasztásának területi szerkezetében is megnyilvánul. Figyelembe véve, hogy Sens városában már az 1970-es években megjelentek az első nemzetközi vállalatok, Székesfehérváron és Tatabányán pedig a rendszerváltást követő évtized első felében, lényeges eltérés van a külföldi érdekeltségű vállalatok városi integrációjának sebességében is.

Eredményeink szerint *nem a várostípusok (hagyományos város, újváros) jelentik a főváros centrumok által közvetített hatások elsődleges differenciáló tényezőjét, hanem az adott térségben megvalósuló városfejlesztési stratégia.* A hagyományos városfejlődési utat követő Székesfehérvár és Sens, valamint a magyarországi várostípológiában újvárosok közé sorolt Tatabánya egyaránt

hangsúlyosan a külföldi tőkebefektetésekre építve oldotta meg a gazdasági szerkezetváltást, amely a globális hatások városfejlődésben játszott szerepét is mutatja.

A kutatási terepek közötti főbb különbségek a történetileg eltérő gazdasági és társadalmi tényezőkből fakadnak.

A gazdasági tényezők elemzéséből kiderült, hogy a globális gazdasági folyamatok szerkezetváltó hatása Magyarországon erőteljesebben érvényesül. Ennek oka, hogy a Franciaországban történetileg meghatározott piactudományi fejlődés Magyarországon késleltetetten, a rendszerváltozást követően alakult csak ki.

További lényeges különbség a külföldi tőkebefektetések területi struktúrájának alakulása. Székesfehérvár és Tatabánya esetében a befektetések szinte kizárólag a városok közigazgatási területén belül kialakított ipari parkokba és ipari területekre irányulnak. Sens esetében, a rendelkezésre álló szabad földterületek és az ingatlanárak különbsége mellett részben a történetileg eltérő területi és gazdasági folyamatokból adódóan a befektetések nagy része a térségbe, a szomszédos településekre érkezik. A várostérségben ezáltal létrehozott munkahelyek segítik *Sens és térsége együttműködését*, amely együttműködések eredményeink szerint a székesfehérvári és tatabányai térséginél *nagyobb mértékben intézményesültek*.

Az elemzett társadalmi tényezők esetében az egyik leglényegesebb különbséget a székesfehérvári, tatabányai és sens-i várostérségekbe költöző népesség lakóhelyi eredetében találjuk. A sens-i térségbe költöző népesség döntően a francia fővárosból és térségéből érkezik, a székesfehérvári és tatabányai térségek esetében azonban a növekmény legnagyobb részben a helyi szuburbanizáció folyamatából származik. A feltárt különbség legfőbb oka, hogy a vizsgált fővárostérségek a globális térség szerveződés eltérő történeti szakaszában vannak. Eredményeink szerint a lakófunkciók növekedése nem jár együtt a munkahelyek számának bővülésével, a beköltözők tehát megtartják – a sens-i térség esetében leginkább a főváros centrumhoz, a magyarországi vizsgált városok térségei esetén a Székesfehérvárhoz és Tatabányához kötődő – munkahelyüket, amely Sens és térsége esetén a fővárossal való kapcsolat magasabb fokú intenzitására utal.

2. A hagyományos centrum-periféria modellt horizontális együttműködésekkel kiegészítő új területi kapcsolatrendszeri elemek mindkét fővárostérség esetében érvényesülnek. Fontos kiemelni e tekintetben a vállalatokon belüli és a vállalatok közötti (pl.: beszállítói) horizontális kapcsolatokat, amelyek vizsgálata egyértelműen rámutatott a vizsgálatba bevont vállalkozások térségi gazdasági integrációjára. Hasonló eredményeket adott a vállalatok fogyasztásához, az egyes szolgáltatások igénybeviteléhez és a munkaerő migrációhoz kötődő területi viszonyrendszer elemzése is. Kutatásunk rámutatott, hogy a munkaerő migrációval szoros összefüggésben alakul a lakossági fogyasztás területi szerkezete, amely hatást tovább erősít, hogy egyes szolgáltatások

(oktatás-tanfolyamok, felsőoktatás; kulturális szolgáltatások) igénybevétele történetileg is a fővárosokhoz kötődik.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a kapcsolatrendszerek alakulását egyszerre jellemzi a hierarchikus viszonyok állandósulása és a horizontális kapcsolatok megjelenése. A horizontalitás csak azokban ez esetekben jelenik meg, amikor az az érintettek számára nagyobb előnnyel jár. Ezek az előnyök a gazdasági szereplők számára elsősorban a nagyobb profitot, a jobb piaci lehetőségeket, a klaszteresedés lehetőségét, tematikus hálózatok erősödését, vagy pályázati lehetőség bővülését jelentik. Az egyének számára az előnyöket a szolgáltatásokhoz való könnyebb hozzáférés, az egyszerűbb ügyintézés, a helyi szolgáltatásokhoz való kötődés fenntartása, illetve a helyi identitás fennmaradása jelenti. Ezzel szemben egyes tevékenységek (magas szintű üzleti szolgáltatások, bizonyos kulturális szolgáltatások, egyes oktatási tevékenységek) olyan kritikus tömeget igényelnek, amely továbbra is fenntartja ezek hierarchikus jellegét.

3. A mintaterületeken a nagyvárostérségen belüli – horizontális kapcsolatrendszerek és funkcionális munkamegosztás alapját képező – alközponti funkciók megjelenése is nyomon követhető. Ezek három területhez kötődnek. A gazdasági szereplők által igénybe vett szolgáltató funkciók helyi meglétéhez, a lakosság fogyasztásának területi szerkezetéhez, valamint a munkaerővonzó képességhez.

Az ezekhez kapcsolódó alközponti szerepek a kevésbé képzett (de nagyszámú) munkaerőt igénylő munkahelyi, a helyi jelentőségű gazdasági (vállalkozásfejlesztés, tanácsadás, helyi együttműködés fejlesztés, üzletviteli tevékenységek), és társadalmi (kereskedelem, sport, szakképzés, szociális ellátási) szolgáltatások esetében dominánsak. Mindezen tényezők ismerete a jövőbeni városfejlesztési stratégiák kialakítását segíti.

4. A hagyományos centrum-periféria modell által meghatározott társadalmi és gazdasági kapcsolatok változása az egyenlőtlenségek átalakulásához is vezet.

A gazdasági tényezők közül a vállalati kapcsolatrendszerekre és gazdasági szereplők fogyasztásának területi szerkezetére vonatkozó eredményeink területi kiegyenlítődést jeleznek. Ezt a gazdasági szereplők városi gazdaságokba történő egyre magasabb fokú integrációja okozza.

A munkaerő migráció folyamata, a munkaerő kereslet és kínálat egyensúlyának alakulása azonban továbbra is elsősorban a nagyváros centrumtól függő folyamat.

A vizsgált területi társadalmi tényezők közül a költözési folyamatok egyértelműen a nagyvárostérségi hagyományos centrum-periféria modell átalakulását jelzik, a magas társadalmi státusú csoportok nagyváros központon kívüli megjelenésén, lakóhelyi elkülönülésén és a társadalmi polarizáció erősödésén keresztül.

5. Az egyenlőtlenségek alakulásával összefüggésben a gazdasági kapcsolatrendszerek a hálózatok, térségi folyamatok, önálló szerepkörök és ezzel együtt az autonóm gazdaságfejlődési

elemek irányába mutatnak. A bemutatott folyamatokkal is összefüggő **társadalmi hatások és következmények pedig inkább a függő, a nagyváros centrumnak alárendelt elemek sorát bővítik.**

6. A nagyvárostérségi fejlődés következtében kialakuló új térkapcsolatok funkcionális és nem igazgatási alapon szerveződnek. Ezt a költözési folyamatok alakulása, a nagyváros centrumok munkaerő vonzó képessége, valamint a gazdaság decentralizációja és a gazdasági szereplők várostérségi funkcionális kapcsolatainak alakulása támasztja alá. E tényezők mindegyikére igaz, hogy az igazgatási jellegű határoktól (megye, fővárosi agglomeráció, településegységek) függetlenek. Alakulásukban a gazdaságossági és elérhetőségi szempontok a meghatározóak.

7. Vizsgálatunk azt is megerősítette, hogy a fővárosok térszerkezet alakító és városfejlődést meghatározó hatásai nem elsősorban a kiválasztott városok népességszámától függenek. Az eltérő városnagyság és az ebből adódó várostérségi szerepek különbözősége ellenére Székesfehérvár, Tatabánya és Sens főváros centrumok hatásai által meghatározott városfejlődési tényezői sok tekintetben hasonlóak (külföldi tőkebefektetések gazdasági szerkezetváltásban játszott szerepe, a gazdasági szereplők fogyasztásának területi szerkezete, munkaerő migráció folyamata, a lakossági fogyasztás területi szerkezetének alakulása). Ez az eredmény rámutat, hogy megállapításaink nem csak a kiválasztott városokra lehetnek igazak, hanem magukban hordozzák az általánosítás lehetőségét.

8. TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK

Kutatási eredményeink alapján további vizsgálati irányok is kirajzolódtak. Az elemzés során felmerült további vizsgálati dimenzió a vizsgált városok fővárosi térségeken belüli települési kapcsolatainak feltárása. Érdekes új eredményeket hordoz annak vizsgálata is, hogy a magyarországi és franciaországi vizsgált városok társadalmi és gazdasági fejlődését a fővároscentrumok mellett mely fővárosi térségeken kívüli települések befolyásolják. További kutatási cél a magyar fővárosi térség hasonló helyzetű városainak a vizsgált kutatási terekkel való összevetése. Végül a nemzetközi összehasonlítás kiszélesítésére is hangsúlyt szeretnénk helyezni Kelet-Közép-Európa és Dél-Kelet-Európa egy-egy fővárosi térsége kapcsolatrendszerének elemzésével.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Könyv

1. Szirmai V. – A. Gergely A. – Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2002): Verseny és/vagy együttműködés (Város és környéke kapcsolatai). MTA Szociológiai Kutatóintézet, MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport. Budapest-Székesfehérvár. 233 p.

Tanulmánykötetben közölt cikkek

2. Szirmai V. – Baráth G. (2003): Globalizzazione e urbanistica, la cultura cittadina a Budapest. Il ruolo della pianificazione delle città e dell'architettura. In: Claudio Stoppa: La cultura urbana tra passato e futuro. Collana di sociologia. Franco Angeli. pp. 222-239.
3. Szirmai V. – Baráth G. (2005): Global urban development in Budapest and the role of architecture. In: Gy. Barta, É. G. Fekete, I. K. Szörényiné, J. Timár (eds.) Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. CRS HAS, Pécs. pp. 434-449.

Folyóirat cikkek

4. Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2001): Területi egyenlőtlenségek a Közép-Dunántúlon. Tér és Társadalom 1. sz. pp. 111-129.
5. Baráth G. – Szépvölgyi Á. (2001): Területi társadalmi egyenlőtlenségek Magyarországon az ezredfordulón. Szociológiai Szemle. 2. sz. pp. 108-113.
6. Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2001): A külföldi működőtőke szerepe Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában. Tér és Társadalom. 2. sz. pp. 183-200.
7. Szirmai V. – A. Gergely A. – Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2003): The City and its Environment: Competition and/or Co-operation? (A Hungarian Case Study). Discussion Papers. No. 41. Pécs, Centre for Regional Studies, 33 p.
8. Szirmai V. – Baráth G. – Bognár J. (2003): Globalizáció és városfejlődés Budapesten. A városépítészet, az építészet szerepe. Társadalomkutatás, XXI. kötet. pp. 249-274.
9. Szirmai V. – Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2003): Globalizáció és térségi fejlődés. Tér és Társadalom, 3. sz. pp. 29-57.
10. Szirmai V. – Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2005): Kiknek az érdeke a társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben? ÖKO 2005/1. pp. 46-65.
11. Baráth G. – Szépvölgyi Á. (2006) : Települési kapcsolatok a Közép-Dunántúlon. In : Comitatus. 16. évf. 1-2. szám. pp. 22-30.
12. Baráth G. – Szépvölgyi Á. (2006) : A városrehabilitáció fejlesztéspolitikai háttere. In : TÉT. XX. évf. 1. szám. pp. 21-36.
13. Szirmai V. – Baráth G. (2006) : Dynamiques et inégalités urbaines en Hongrie. La Nouvelle Alternative. Vol. 21. n° 69-70. pp. 155-166.
14. Baráth G. – Szépvölgyi Á. (2007): Regionális politika és városrehabilitáció. In : Kondor, A. Cs. – Egedy, T. (szerk.) Városfejlődés és városrehabilitáció. Budapesti és lipcsei tapasztalatok. Magyar Földrajzi Társaság. Budapest. pp. 59-66.

Konferenciakötetben megjelent cikkek

15. Baráth G. (2003): Civil aktivitás és területi fejlődés. Az európai integráció és a csatlakozás kihívásai. I. Regionális Ph.D. Konferencia. Konferencia kötet. Kodolányi János Főiskola. CD.
16. Baráth G. (2003): Civil society and spatial development in Hungary. In: MendelNET 2003. International Conference. MLZU, Brno – Czech Republic. CD. (ISBN 80-7157-719-7).
17. Baráth G. (2005): A nagyvárosi terek átstrukturálódása, új kapcsolatrendszerek a Párizsi-medencében: Sens város és térsége. Környezetvédelem – Regionális versenyképesség – Fenntartható fejlődés konferencia. Konferencia kötet. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. pp. 143-153.
18. Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. – Váradi Zs. (2007): A magyar nagyvárosi térségek versenyképességének megítélése. In: Hervainé Szabó, Gy., Szirmai, V. (szerk.): Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek Tanulmánykötet, II-III. KJF – MTA VEAB – MTA SZKI. Székesfehérvár-Veszprém-Budapest. pp. 109-130.

19. Baráth G. – Szépvölgyi Á. (2007): A versenyképesség fogalmi megközelítései és mérhetősége a területi kutatásokban. In: Hervainé Szabó, Gy., Szirmai, V. (szerk.): Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek Tanulmánykötet, II-III. KJF – MTA VEAB – MTA SZKI. Székesfehérvár-Veszprém-Budapest. pp. 86-108.

Közlésre elfogadott tanulmányok

20. Baráth G. : Nonprofit szféra a Közép-Dunántúlon. Közép-Dunántúli Monográfia. Szirmai V. (szerk.): Közép-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói sorozat. Pécs-Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg Campus Kiadó, 14. p. In print.

Szakfordítások

21. Alain Lipietz: Szemben a megapoliszokkal: az Ile-de France-i küzdelem. Tér és Társadalom. 2002. 2. sz. pp. 129-140.
22. Pierre Merlin: Az urbanisztika és településfejlesztés oktatása Franciaországban: mérleg és kilátások. Tér és Társadalom. 2002. 2. sz. pp. 140-150.
23. Georges Benko: Interjú Dominique Voynet-val, Franciaország volt környezetvédelmi és területfejlesztési miniszterével. Tér és Társadalom. 2002. 4. pp. 129-137.
24. Antoine Bailly: Az egészségügy és a regionális fejlődés kapcsolata: medikometrikus megközelítés. Tér és Társadalom. 2005. 3-4. pp. 13-21.

Szerkesztés

25. Tér és Társadalom 2006. 1. tematikus szám, vendégszerkesztő.

Konferencia előadások

- 2000. november 8.: Székesfehérvár: „Regionális folyamatok a Közép-Dunántúlon” című konferencia. *Előadás: A gazdasági szerkezetváltás területi különbségei a Közép-Dunántúlon.*
- 2000. november 10-11. Hódmezővásárhely: „A Regionalitás - lokalitás a 21. században” című MSZT konferencia, a Környezet és Városszociológiai Szakosztály közös szekcióülése. *Előadás: Gazdasági szerkezetváltás és társadalmi következmények.*
- 2001. május 05-09.: Plock: Programme Internationale de Cooperation Scientifique France-Hongrie-Pologne, Séminaire de Plock. *Előadás: Présentation des terrains retenus pour l'étude, les nouveaux processus régionales.*
- 2002. május 14. Székesfehérvár: Programme Internationale de Cooperation Scientifique. France-Hongrie-Pologne, Séminaire de la Hongrie. *Előadás: Rapports sociaux et territoriaux entre espaces urbains et ruraux à travers l'exemple de Tatabánya et de Miskolc.*
- 2002. október 11-12. Győr: III. Fiatal Regionalisták Konferenciája. *Előadás: Város és vidék területi, társadalmi kapcsolatrendszere Tatabánya példáján.*
- 2002. december 14. Siófok: Az európai integráció – a csatlakozás kihívásai. I. Regionális Ph.D. konferencia. *Előadás: Civil társadalmi szervezetek és a regionális fejlődés.*
- 2003. november 21. Veszprém: „A Közép- és Nyugat-dunántúli Régió specifikumai”. VEAB Szociológiai Munkabizottságának Konferenciája. *Előadás: Civil szervezetek forrásabszorpciók képessége a Közép-Dunántúlon.*
- 2003. november 28. Brno: MendelNET 2003 Conference. *Előadás: Civil society and spatial development in Hungary.*
- 2004. november 20. Budapest: A Magyar Szociológiai Társaság éves Közgyűlése és Konferenciája. *Előadás: Egy világváros “árnyékában”?*
- 2004. december 10. Székesfehérvár: Az MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport konferenciája. *Előadás: Települési kapcsolatrendszerek a Közép-Dunántúlon.*
- 2005. május 20. Pécs: „Környezetvédelem – Regionális versenyképesség – Fenntartható fejlődés” című konferencia. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. *Előadás: A nagyvárosi terek átstrukturálódása, új kapcsolatrendszerek a Párizsi-medencében: Sens város és térsége.*
- 2005. szeptember 5-7. Dijon: „Villes et territoires face aux défis de la mondialisation”. XLIème colloque de l'ASRDLF. *Előadás: Les influences territoriales et sociales des métropoles nationales sur le développement des villes de leur région urbaine.*
- 2005. szeptember 15-16. Budapest: „Várostérségek-versenyképesség, Társadalmi kohézió Magyarországon és az európai integráció” című tudományos konferencia. Magyar Tudományos

Akadémia. *Előadás: A nagyvárosi terek átalakuló kapcsolatrendszerei.*

- 2006. április 28. Komárom: „Várostérségi Egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése” című konferencia. Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottság. *Előadás: A magyarországi nagyvárosok versenyképessége és a civil társadalmi szervezetek.*
- 2007. november 19. Budapest: „Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok – Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői” című konferencia. Magyar Tudományos Akadémia. *Előadás : A magyarországi nagyvárostérségek társadalmi versenyképességének tényezői.*

